

اقدام پژوهی:
محمد بیضایی نژاد - طبیبه شرزایی
ناظر: محمد حسین بحر العلومی

چگونه توانستیم

کمیت و کیفیت برنامه معلم پژوهنده

را در ناحیه ۳ شیراز

ارتقا بخشیم؟

که طرح معلمان راهنمای پژوهش هم در ارتقای سطح کمی و هم در ارتقای سطح کیفی گزارش ها از بقیه روش های ابتکاری به کار گرفته شده برتر است. شیوه مرسوم و سنتی تدریس در کلاس های آموزش ضمن خدمت از نظر افزایش کمی و کیفی، کارایی پایین تری از دیگر روش ها دارد. روش های به کار گرفته شده سبب شد که تعداد گزارش ها از ۷ گزارش در سال تحصیلی ۸۱-۸۲ به ۸۶ گزارش در سال ۸۴ افزایش یابد و برای اولین بار یک گزارش برگزیده کشوری و دو گزارش برگزیده استانی از همکاران این ناحیه باشند که تحت پوشش برنامه های ما قرار داشتند. افزون بر این، اطلاعات گردآوری شده با پرسشنامه حاکی از تأثیر مثبت طرح در افزایش همدلی، افزایش رشد علمی و حرفه ای، افزایش توان حل مسئله و تفکر انتقادی در بین همکاران پژوهشگر بود.

کلید واژه ها

اقدام پژوهی، مدارس مبتنی بر اقدام پژوهی، کارگاه اقدام پژوهی، معلمان راهنمای پژوهش، آموزش عملی دوره های ضمن خدمت.

مقدمه

برای گسترش اقدام پژوهی در سطح آموزش و پرورش اقداماتی صورت گرفته است که درخور تحسین است. ما نیز به نوبه خود کوشیده ایم با انتخاب و خلق راه کارهایی، موجبات گسترش اقدام پژوهی را در سطح آموزش و پرورش ناحیه سه شیراز فراهم آوریم. برخی از راه کارهایی که برای گسترش اقدام پژوهی به کار گرفته ایم تا زگی ندارند و در جاهای دیگر هم مرسوم اند، اما برخی بی سابقه اند و تا آنجا که بررسی های ما نشان می دهد دست کم در کشور ما به این شکل و در قالب یک طرح گسترده مورد بهره برداری قرار نگرفته اند. طرح ها عبارتند از طرح معلمان راهنمای پژوهش، کارگاه اقدام پژوهی، مدارس مبتنی بر اقدام پژوهی و برگزاری دوره های ضمن خدمت به گونه ای که کار عملی در آن جایگاه خود را یافته باشد.

استقبال کم همکاران سبب شد که برای گسترش و ترویج اقدام پژوهی و ارتقای کیفی آن ها، راه کارها و طرح هایی را تهیه و اجرا کنیم. روش هایی که برای افزایش کمی و کیفی طرح ها و گزارش های اقدام پژوهی به کار گرفتیم، برخی مرسوم و متداول بودند (مانند اطلاع رسانی، آموزش های ضمن خدمت و...) و برخی دیگر از روش ها ابتکاری بودند. طرح های ابتکاری شامل طرح معلمان راهنمای پژوهش، طرح مدارس مبتنی بر اقدام پژوهی و طرح کارگاه آموزش ضمن خدمت عملی بود. تجزیه و تحلیل نتایج که با نرم افزار SPSS انجام شد نشان داد

برنامه معلم پژوهنده با همه ویژگی های مثبتی که دارد هنوز در میان معلمان جایگاه شایسته خود را نیافته است. به همین دلیل ترویج اقدام پژوهی در همه سطوح آموزش و پرورش ضروری است. ما به عنوان اعضای کمیته پژوهشی ناحیه ۳ شیراز، وظیفه خود دانستیم که برای معرفی و گسترش این شیوه از پژوهش در بین همکاران تلاش کنیم. تعداد گزارش های اقدام پژوهی اداره آموزش و پرورش ناحیه ۳ شیراز طی سال های تحصیلی ۸۱-۸۲ و ۸۲-۸۳ جمعاً ۱۸ طرح بود که با توجه به جمعیت ۵۵۵۵ نفری کارکنان آن بسیار کم بود.

و به مدارس فرستادیم. به مدارس مختلف رفتیم و در جمع همکاران با استفاده از اسلاید درباره اقدام پژوهی صحبت کردیم. کتاب خانه واحد پژوهش ناحیه را سروسامان دادیم و کتاب هایی پیرامون پژوهش و اقدام پژوهی به آن افزودیم و کارهای دیگری که مرسوم است را انجام دادیم.

چهار طرحی را که برای پشتیبانی از طرح گسترش و کیفیت بخشی به برنامه معلم پژوهنده ناحیه تهیه کرده بودیم، اجرا کردیم. اندیشه محوری در این چهار طرح، توجه به راهنمایی گام به گام همکاران در اقدام پژوهی و تهیه گزارش ها بود.

۱- طرح معلمان راهنمای پژوهش

معلمان راهنمای پژوهش همکارانی بودند که با اقدام پژوهی انجام داده بودند با این که با آن آشنایی داشتند. آنها وظیفه داشتند همکاران را در مراحل مختلف اقدام پژوهی راهنمایی و بر تهیه گزارش ها نظارت کنند.

در این طرح همکاران دوره ابتدایی در دو گروه و همکاران دوره راهنمایی در یک گروه و همکاران دوره متوسطه در دو گروه سازماندهی شدند و با راهنمایی معلمان راهنما کار خود را آغاز و گام به گام مراحل کار را طی کردند و در طول سال با مراجعه به معلمان راهنما کار خود را تکمیل کردند. علاوه بر باز بینی هایی که در جریان فعالیت های پژوهشگران صورت گرفت، در دو مرحله، همه آن ها جمع آوری شدند و دوباره توسط معلمان راهنما بررسی شدند و به صورت مکتوب، بازخورد لازم به پژوهندگان ارایه شد.

۲- طرح مدارس مبتنی بر اقدام پژوهی

سه آموزشگاه در دوره های ابتدایی و پیش دانشگاهی که مدیران آنان با اقدام پژوهی آشنا بودند و قبلا در برنامه معلم پژوهنده شرکت کرده بودند، برای اجرای طرح در نظر گرفتیم. مدیران این سه آموزشگاه وظیفه داشتند همکاران خود را جهت شرکت در برنامه معلم پژوهنده ترغیب کنند و راهنمایی آنان را به عهده بگیرند. از آنان خواستیم همه کارکنان را ترغیب و تشویق کنند تا در حیطه وظایف خود مشکلات را شناسایی و با روش اقدام پژوهی آن ها را حل کنند و گزارش اقدام خود را برای شرکت در برنامه معلم پژوهنده بفرستند. برای کارکنان هر سه آموزشگاه، آموزش کوتاهی در حد دو ساعت به منظور آشنایی با اقدام پژوهی برگزار کردیم.

۳- کارگاه عملی آموزش اقدام پژوهی

گروهی از همکاران ما مایل بودند در برنامه معلم پژوهنده شرکت کنند اما هیچ گونه آموزشی ندیده بودند و به دلیل محدودیت دوره های آموزش ضمن خدمت امکان برگزاری کلاس برای آنان فراهم نبود. از این رو تصمیم گرفتیم آن ها را از طریق برگزاری کارگاه آموزش دهیم. برای ۱۲۰ تن از همکاران در ۸۳/۱۲/۲۶ یعنی روزهای پایانی سال، کارگاه یک روزه ای برگزار کردیم. در این کارگاه مفاهیم اصلی اقدام پژوهی و مراحل نه گانه پیشنهاد شده توسط دکتر اقبال قاسمی پویا تدریس شد. پس از توجیه چگونگی کار در کارگاه، همکاران در پنج کلاس مستقر شدند. آنان در این کلاس ها زیر نظر اساتید و با بهره گیری از دفترچه

آنها در حیطه اختیارات ما نبودند اما می توانستیم بر روی آنها اثر گذار باشیم (مانند تقویت آموزش های ضمن خدمت اقدام پژوهی)، دسته سوم عواملی بودند که در حوزه اختیارات و تأثیر گذاری ما قرار داشتند. بنابراین از کار بر روی دسته اول چشم پوشیدیم و عوامل دسته دوم و سوم را مورد توجه قرار دادیم و بر روی عوامل دسته سوم بیشتر متمرکز شدیم.

راه حل ها در بعد گسترش معلم پژوهنده معطوف به از میان بردن علل بی رغبتی همکاران یا کاستن از تأثیر شدت آن ها برای شرکت در برنامه معلم پژوهنده بود. در بعد کیفیت بخشی در پی افزودن عواملی بودیم که بر افزایش کیفیت کارها مؤثر بودند.

راه حل های بسیاری برای هر دو مسئله توسط مجریان شناسایی و ایجاد شدند؛ راه حل هایی همچون اطلاع رسانی وسیع و گسترده، آموزش های دو ساعته برای همکاران در مدارس با کمک

روش هایی که برای افزایش کمی

و کیفی طرح ها و گزارش های

اقدام پژوهی به کار گرفتیم،

برخی مرسوم و متداول

بودند (مانند اطلاع رسانی،

آموزش های ضمن خدمت و...)

و برخی دیگر از روش ها ابتکاری

بودند. طرح های ابتکاری شامل

طرح معلمان راهنمای پژوهش،

طرح مدارس مبتنی بر اقدام

پژوهی و طرح کارگاه و آموزش

ضمن خدمت عملی بود

نرم افزار Power Point، انتشار «نشریه ره

آورد پژوهش»، تشکیل جلسات و گرد همایی ها،

تشویق و ترغیب همکاران و...

علاوه بر راه کارهایی که برخی از آنها را ذکر

کردیم، چهار طرح را تدوین و اجرا نمودیم. بررسی

ها و اطلاعات ما نشان می دهند که این طرح ها برای

اولین بار جهت گسترش و کیفیت بخشی به برنامه

معلم پژوهنده در کشور طراحی و اجرا شده اند.

این طرح عبارتند از:

۱- طرح معلمان راهنمای پژوهش

۲- طرح مدارس مبتنی بر اقدام پژوهی

۳- کارگاه عملی آموزش اقدام پژوهی

۴- تأکید بر بخش عملی در آموزش ضمن

خدمت و راهنمایی توسط اساتید

اجرای راه حل ها

راه حل هایی را که یافته بودیم به اجرا گذاشتیم. برای توجیه همکاران و آشنایی آنان دو سمینار آشنایی با اقدام پژوهی در آبان ماه ۸۳ برگزار کردیم، نشریه پژوهشی ره آورد پژوهش با درج مقاله های همکاران پیرامون اقدام پژوهی تهیه و در میان همکاران و مدارس توزیع کردیم. تراکت های مختلف درباره اقدام پژوهی چاپ کرده

مقاله حاضر خلاصه اقدام های صورت گرفته برای گسترش برنامه معلم پژوهنده و کیفیت بخشی به این برنامه در ناحیه سه شیراز را بیان می کند.

توصیف و وضعیت موجود

آموزش و پرورش ناحیه سه شیراز با داشتن ۵۵۵۵ نفر پرسنل در سال تحصیلی ۸۲-۸۱ تنها ۹ نفر و در سال تحصیلی ۸۳-۸۲، ۱۱ نفر شرکت کننده در برنامه معلم پژوهنده داشته است. طی این دو سال در مجموع گزارش های ارسال شده به مرحله استان ۱۸ گزارش بود که هیچ کدام از گزارش ها جزو گزارش های برتر استان شناخته نشدند و به مرحله کشوری راه پیدا نکردند.

تعداد کم شرکت کنندگان ناحیه در برنامه معلم پژوهنده و نمرات پایین گزارش های داوری شده در سطح استان، دو مسئله ای بودند که ذهن ما را که اعضای کمیته پژوهشی ناحیه بودیم به خود مشغول کرده بود. از خود می پرسیدیم چرا علی رغم گذشت حدود یک دهه از آغاز برنامه معلم پژوهنده، همکاران ما برای شرکت در این برنامه رغبت نشان نمی دهند؟! چگونه می توانستیم رغبت آنان را افزایش دهیم؟ برای یافتن راه حل مسئله لازم بود ابتدا علل مسئله را بررسی کنیم.

تجزیه و تحلیل و شناسایی علل مسئله

در چند جلسه بارش مغزی با حضور اعضای کمیته پژوهشی ناحیه و با استفاده از «نمودار استخوان ماهی» علل شرکت کم همکاران در برنامه معلم پژوهنده را شناسایی و تجزیه و تحلیل کردیم (نمودارص ۹) و سپس پژوهش های عبقری (۱۳۸۲)، آزادی (۱۳۸۳)، عظیمی (۱۳۸۱)، بهرامی (۱۳۸۲)، عنایت ثانی (۱۳۸۲) و ابراهیمی (۱۳۸۲) را مرور کردیم. این پژوهش ها در نقاط مختلف کشور پیرامون علل گزارش ضعیف معلمان به پژوهش و راه های ایجاد و تقویت روحیه پژوهش در بین آنان صورت گرفته است.

نتایج بررسی پژوهش ها و تجزیه و تحلیل علل نشان داد که عواملی همچون انگیزه کم، بی اطلاعی، ناآشنایی با اقدام پژوهی، کم توجهی مسئولان به پژوهش، بدی وضعیت معیشت، از مهم ترین عوامل شرکت کم همکاران در برنامه معلم پژوهنده هستند.

برای بررسی و شناسایی عوامل اثر گذار بر کیفیت گزارش ها پژوهشی نیافتیم. از این رو به شناسایی عوامل به وسیله «تکنیک نقشه ذهنی» که از ابزارهای بارش فکری است اکتفا کردیم. تشویق و ترغیب همکاران، آموزش، اطلاع رسانی و ایجاد بانک اطلاعاتی، فراهم آوردن زمینه ها و امکانات، مهم ترین عواملی هستند که بر کیفیت گزارش ها اثر داشتند (نمودارص ۱۰).

به منظور اولویت بندی و تعیین نقطه آغاز فعالیت ها، عوامل اثر گذار بر استقبال کم همکاران از برنامه معلم پژوهنده و عواملی که در کیفیت اقدام پژوهی نقش دارند را به سه دسته تقسیم کردیم: دسته اول، عللی بودند که ما درباره آنها نمی توانستیم کاری کنیم (مثل وضعیت معیشتی)، دسته دوم عللی بودند که کار بر روی

پژوهی از طریق سنجش تأثیر فعالیت‌ها بر روی کسانی که از پژوهش بهره‌مند می‌شوند تعیین می‌شود. نظر همکاران حاکی از افزایش همیاری و همدلی، افزایش رشد علمی و حرفه‌ای، ایجاد و اصلاح ارتباطات، افزایش انگیزه برای اقدام پژوهی، رشد توانایی حل مسئله و تفکر انتقادی و رشد و خلاقیت، آشنایی با مراکز پژوهشی، کاربست یافته‌ها، ارتقای اعتماد به نفس و رشد تفکر سیستمی در آنان بود.

جشن موفقیت‌ها

با هدف ارج نهادن به فعالیت همکاران، سمینار اقدام پژوهی را در هفته پژوهش برگزار کردیم. در این سمینار گزارش‌های برتر توسط همکاران ارائه شد و با حضور مسئولان استان و جناب آقای دکتر آهنگچیان از همه معلمان پژوهنده ناحیه، با اهدای هدایا و لوح تقدیر سپاسگزاری شد.

به منظور اشاعه و اطلاع‌رسانی درباره اقدام پژوهی‌ها، نمایشگاهی از پوسترهای اقدام پژوهی همکاران که بسیار متنوع و درخور توجه بود تشکیل دادیم. پوسترهای ارائه شده توسط دکتر آهنگچیان و یکی از همکاران داوری شد و به تهیه‌کنندگان تقدیرنامه و به سه پوستر برتر، افزون بر تقدیرنامه جوایزی اهدا شد.

پیشنهادها

پیشنهادهای متنوعی برای تقویت برنامه معلم پژوهنده در طرح آمده است که مهم‌ترین آن‌ها را در این جامی آوریم:

۱. تعیین معلم و استاد راهنما برای گزارش‌های اقدام پژوهی نه تنها در تشویق و ترغیب همکاران به شرکت در برنامه معلم پژوهنده مؤثر است، بلکه در ارتقای کیفیت اقدام پژوهی هم مؤثر است.
۲. برگزاری دوره‌های ضمن خدمت اقدام پژوهی به صورت سنتی کم‌فایده است، لازم است به بخش عملی فعالیت‌ها توجه جدی‌تر صورت گیرد.
۳. حمایت‌های لازم از راه اختصاص اعتبارهای بیشتر، تهیه متون، تقویت کتابخانه‌های مدارس با متون مناسب اقدام پژوهی، برگزاری دوره‌های عملی و کارگاه‌های آموزش اقدام پژوهی برای تقویت برنامه معلم پژوهنده ضرورت دارد.
۴. شورای تحقیقات استان‌ها می‌توانند به حمایت از اقدام پژوهی‌های مفید برخیزند و خود را در چارچوب طرح‌های پژوهشی به شیوه‌های سنتی محصور نکنند.
۵. اقدام پژوهی از وظایف جدا نشدنی حرفه مدیریت و معلمی است و جا دارد که جزو واحد‌های درسی مستقل در برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌ها گنجانیده شود.
۶. همانگونه که تحقیقات دانشگاهی تکثیر و در اختیار مناطق قرار می‌گیرند، لازم است اقدام پژوهی‌های برتر تکثیر و در اختیار مناطق و حتی مدارس قرار گیرند.
۷. دوره‌های تربیت مدرس اقدام پژوهی ضروری است. بسیاری از اساتید دوره‌ها، خودشان اقدام پژوهی را به خوبی درک نکرده‌اند.
۸. زمان لازم برای اقدام پژوهی حداقل باید یک سال در نظر گرفته شود.
۹. تقویت پایگاه‌های اطلاع‌رسانی استان‌ها ضرورت تام دارد.

راهنمای عملی اقدام پژوهی که تهیه کرده بودیم، یک مسئله را انتخاب و بر روی آن کار کردند. در پایان، شیوه گزارش نویسی آموزش داده شد. این آموزش‌ها جمعا به مدت ۱۰ ساعت و در یک روز انجام شد.

۴- تأکید بر بخش عملی در آموزش ضمن خدمت و راهنمایی توسط اساتید

اشکال دوره‌های ضمن خدمت اقدام پژوهی در این است که کار عملی جدی گرفته نمی‌شود. ما کوشیدیم در دوره‌هایی که برگزار کردیم بر این بعد از کار تأکید کنیم و همکاران را ترغیب کنیم تا با انجام اقدام پژوهی و تهیه گزارش برای شرکت در برنامه معلم پژوهنده خود را مهیا کنند. برای این کار، هنگام ثبت نام با هماهنگی آموزش نیروی انسانی ناحیه از آنان تعهد گرفتیم که با تهیه گزارش در برنامه معلم پژوهنده شرکت کنند و شرط قبولی در دوره و صدور گواهی نامه را منوط به اجرای طرح اقدام پژوهی و تهیه گزارش آن کردیم و از اساتید خواستیم پس از پایان کلاس‌ها و در طول سال در کنار همکاران، گام به گام آنان را در اجرای طرح‌های اقدام پژوهی و تهیه گزارش‌ها همراهی و راهنمایی کنند.

نتایج حاصل از اجرای راه حل‌ها

اجرای راه حل‌ها باعث شد که تعداد گزارش‌ها هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی افزایش قابل توجهی داشته باشد. ما توانستیم تعداد گزارش‌ها را به ۸۶ گزارش در سال ۸۴ برسانیم. از این تعداد طبق توافق قبلی با شورای تحقیقات استان، ۶۰ گزارش برای داوری سطح استان فرستاده شد. گزارش‌ها توسط ۱۱۴ تن از همکاران تهیه شده بود. از نظر ما امتیازهای داوری سطح استان، ملاک کیفیت گزارش‌ها بود. پس از داوری در سطح استان، ۴۱ گزارش از جمع گزارش‌های رسیده به شورای تحقیقات استان فارس برای ارسال به پژوهشکده انتخاب شدند، که از این تعداد ۲۶ گزارش از ناحیه سه و متعلق به همکاران

نظر همکاران حاکی از افزایش همیاری و همدلی، افزایش رشد علمی و حرفه‌ای، ایجاد و اصلاح ارتباطات، افزایش انگیزه برای اقدام پژوهی، رشد توانایی حل مسئله و تفکر انتقادی و رشد و خلاقیت، آشنایی با مراکز پژوهشی، کاربست یافته‌ها، ارتقای اعتماد به نفس و رشد تفکر سیستمی در آنان بود

شرکت‌کننده در طرح ما بود.

در این سال (۱۳۸۴) یک نفر برگزیده کشوری و دو نفر برگزیده استانی از همکاران ما بودند که در طرح شرکت داشتند. (خانم‌ها فرحناز احمدی خشتی و بدریه اعتماد پور، سکینه صیانت، معصومه نوری ثالث).

در تحلیل آماری چهار طرح که با نرم افزار SPSS صورت گرفت، طرح معلمان راهنما هم از نظر ترویج، هم از نظر تأثیر در کیفیت بخشی به برنامه معلم پژوهنده از بقیه مؤثرتر بود. مقایسه گزارش‌های کسانی که آموزش‌های حضوری ضمن خدمت را گذرانده بودند و در طرح شرکت نکرده بودند و کسانی که بی‌هیچ آموزش و راهنمایی برای برنامه معلم پژوهنده گزارش تهیه کرده بودند تفاوت معنی‌داری نشان نداد.

ارزشیابی طرح از طریق شناسایی آثار آن بر روی دیگران به وسیله پرسشنامه صورت گرفت. زیرا ارزشیابی در اقدام پژوهی با ارزیابی در پژوهش‌های دیگر تفاوت دارد، میزان موفقیت اقدام